

A *maqlû* ideje

Egy bajelhárító rítus időpontjának meghatározása az ókori Mezopotámiában

Bácskay András

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar – Piliscsaba–Budapest

A tanulmány célja az ókori mezopotámiai bajelhárító rítusok naptári időzítésének bemutatása az egyik legismertebb mezopotámiai bajelhárító ráolvasás-gyűjtemény, az ún. *maqlû* példáján keresztül. Írásom e mágikus rituálé lefolytatásának időbeli tervezési szempontjait, illetve a rítus naptári rendszerrel való összefüggéseit tárgyalja a ráolvasás-gyűjtemény szövege, valamint az újasszír udvari tudósok levélkorpuszának releváns utalásai alapján.

A maqlû meghatározása, a szöveg struktúrája

A Kr. e. 1. évezredi mezopotámiai szöveghagyomány a bajelhárító mágikus rituálékat tartalmazó standard ráolvasás-gyűjtemények számos típusát különbözteti meg (mint például *maqlû*, *šurpu*, *ušburru da* stb.).¹ E ráolvasás-sorozatok a mezopotámiai ráolvasópapok (*āšipu*) tudományának (*āšipūtu*) legfontosabb alkotóelemeit jelentették.² E szövegek között a *maqlû* sorozat meghatározó fontosságú, másolatai valamennyi jelentős 1. évezredi ráolvasópapi archívumban megtalálhatóak. A legfontosabb lelőhelyek az újasszír korból Ninive, Aššur, Huzirina és Sippar, a későkorból pedig Ur és Uruk archívumai.³ Az „elégetés” jelentésű *maqlû* sorozat a férfi, illetve női varázsló (*kaššāpu* illetve *kaššāptu*) által végzett ártó

¹ Az egyes ráolvasás-gyűjtemények címeit az ékírásos táblákon szereplő „rovatcímek” őrizték meg. A kutatásban általában az angol *rubric* kifejezéssel jelölt rovatcím a táblák kolofonjában, illetve a gyűjteményes táblák egy-egy szövegegységét követően, külön sorban szerepel. Egy tipikus *rubric* a következőképpen hangzik: *ka . in i m . ma u š i i . b ú r . r u . d a . k a m = e z* (a ráolvasás) szövege az *u š b u r r u d a* (rontás) ellen. A tudományos szövegeken túl a mágikus sorozatok címeit az újasszír levélkorpusz egyes levelei is említik. A mezopotámiai bajelhárító szöveghagyomány legújabb áttekintéséhez lásd FARBER 1995; ABUSCH 2007, SCHWEMER 2007a: 23–68; SCHWEMER 2011; magyarul BÁCSKAY 2006.

² A ráolvasópapi hivatáshoz tartozó szövegek szisztematikus összefoglalását az Aššurból származó KAR 44 szöveg tartalmazza. A szöveg legújabb feldolgozásához lásd JEAN 2006: 62–82, illetve BÁCSKAY – SIMKÓ 2012. A ráolvasópapok tevékenységéhez lásd MAUL 1994: 39–41; ABUSCH 2002: 65–66; JAKOB 2003: 528–530; JEAN 2006: 83–109; magyarul BÁCSKAY – NIEDERREITER 2013: 189–197.

³ Az újasszír táblák anyagára támaszkodva a standard sorozatot Gerhard Meier adta ki (MEIER 1937), újabb feldolgozását Tzvi Abusch készíti elő, a standard sorozat új fordításához pedig lásd TUAT Neue Folge IV: 126–186. A szöveg értelmezését Abusch több cikkében és két monográfiában tette közzé, az utóbbi kötet indexe a sorozat csaknem 170 kéziratát tartalmazza (ABUSCH 2002; ABUSCH 2007). Az 1. évezredi ráolvasópapi archívumok tábláinak áttekintéséhez lásd JEAN 2006.

mágiával (*kišpu*) szembeni védelmet nyújtó ráolvasásokat (*šiptu*) és kapcsolódó rítusokat (*epuštu, kikištú*) tartalmaz. Az évezred elejétől változatlan tartalommal hagyományozódó standard sorozat összesen 8 táblából áll, melyből az első hét ráolvasásokat, a nyolcadik pedig a ráolvasásokhoz kapcsolódó rituálé leírásokat tartalmaz. A tárgyalt szöveg a leghosszabb és legkomplexebb mezopotámiai bajelhárító sorozat, melyben több mint száz ráolvasás szerepel. A sorozat címe (elégetés) a rituálé azon szakaszára utal, melynek során a gonosz varázslót megszemélyesítő figurát megsemmisítik.

A többi mágikus-bajelhárító ráolvasás-gyűjteménytől eltérően a *maqlú* nem egyszerűen az ártó varázslat ellen alkalmazott, egymással ekvivalensnek tekintett ráolvasások és kapcsolódó rituálék sorozata, hanem egy egész estén át a következő nap reggeléig tartó mágikus bajelhárító ceremónia forgatókönyve. A rituálé lényege a páciens ellen ártó mágiát végzett varázsló isteni bíróság elé állítása, elítélése és többszöri megsemmisítése, valamint a rontás páciensről történő eltávolítása. A rituális cselekvések és a ráolvasások egymást követő sorát a kutatás az alábbi négy fő szakasz szerint tagolta:⁴

A) *Este, napnyugta után (barāritu)*

1. A rituálé résztvevőinek megtisztítása, a nyitó ráolvasás recitálása
2. Áldozat az éjszaka isteneinek, a nyitó rituálé recitálása (?)
3. Libációs áldozat az Ég és a Föld istenei számára
4. Mágikus lisztkör húzása az égető edény⁵ körül
5. A varázslót, valamint a Nusku istent reprezentáló figura felállítása
6. A tűz meggyújtása a füstölőedényben
7. 10 sorozat elégetési rituálé (II. tábla), 5 sorozat elégetési rituálé (III. tábla)
8. A varázsló szájának lepecsételése
9. A varázsló sorsának megszabása

B) *Az éjszaka folyamán (qablītu)*

1. Mobilizálási rituálé (csónak-rituálé),⁶ immobilizálási rituálé (cserép-, fagyú- és viaszfigurák megsemmisítése)
2. A nagy elégetési rituálé [töredékes részek], csomó kötése (és — valószínűsíthetően — feloldása), elvágott kötelékek elégetése, [töredékes részek]
3. Különféle anyagok elégetése
4. A tűz eloltása, a varázsló figurájának széttagolása, az égető edény lefedése a füstölőedénnyel és „hegy-kővel”
5. A rituálé során keletkezett tisztátalan maradványok (a varázsló elégetett, illetve széttagolt képmása maradványainak) eltemetése a házon kívül

⁴ SCHWEMER 2007a: 39.

⁵ Az itt szereplő *huluppaqu*-edény egy nagyobb méretű bronzedény, melyben a későbbiek folyamán a varázsló figuráját elégetik.

⁶ A rituálé célja a gonosz varázsló valamilyen távoli helyre (hegyek közé, a pusztaságba vagy az Alvilágba) történő elűzése.

C) Az éjszaka második felében és kora hajnalban, napfelkelte előtt (*namārītu*)

1. A páciens megfüstölése
2. Tisztító és apotropaikus rituálék
3. A füstölés rituális maradványainak elföldelése az udvarban
4. Apotropaikus rituálé
5. A páciens bekenése
6. Apotropaikus rituálé

D) Reggel, napfelkeltekor és napfelkelte után (*šēru*)

1. A rituálé maradványainak elégetése a házon kívül
2. Lemosási rituálé (a páciens lemosása)
3. A szalma-rituálé
4. Lemosási rituálé (a páciens lemosása)
5. A varázsló figurájának megetetése a kutyákkal
6. Záró rituálé

A rituálé első szakasza során a ráolvasópap az éjszaka isteneinek segítségét kéri a varázslat eltávolításához, majd az isteni bíró, Šamaš isten előtt vádat emel a varázsló ellen. A rituálé e szakaszának célja tehát a varázsló elleni fellépés isteni jóváhagyásának elnyerése. Ezt követi a varázsló alakjának többszöri megsemmisítése, illetve az emberi világból való eltávolítása. A rituálé első, az éjszaka közepéig tartó szakasza a varázslót megsemmisítő tűz eloltásával és a tisztátalan rituális maradványok eltávolításával zárul. Az éjszaka második felének aktusai és ráolvasásai az ártó varázslat hatása által meggyengített páciens megerősítésére, rituális tisztaságának helyreállítására fókuszálnak, melyet újfent a tisztátalan rituális maradványok eltávolítása követ. Ezt követően a ráolvasópap a felkelő nap (Šamaš isten) felé fordulva tisztító rituálékat (füstölés, lemosás, bekenés) hajt végre, mindezt pedig a varázsló végleges megsemmisítése követi, melynek során a varázsló figuráját tészta csomagolják, és kutyákkal etetik meg. Az isteni bíróként szereplő Šamašon túl a ráolvasások egyrészt Nusku istenséghez irányulnak, aki — szimbólumához, az olajmécseshez hasonlóan — a fényt biztosítja az éjszaka során, másrészt pedig a tűzzel azonosított Girra istenhez, illetve annak megsemmisítő hatalmához kapcsolódnak.⁷

A *maqlû* fentebb bemutatott teljes ceremóniáján kívül forrásaink egy rövid *maqlû*-rituálét is említenek, amely a „nagy ceremóniához” hasonlóan négy szakaszból állt, viszont nem tartalmazta valamennyi ráolvasást és rituálét. A rövid rituálé struktúrája a következő: az első szakasz a varázsló isteni bíróság elé állításához kapcsolódó ráolvasással kezdődik, és ki-maradnak a II. és a III. táblán szereplő rituálék. A második szakasz a IV. táblán szereplő nagy égetési rituálét tartalmazza, a harmadik az V. táblán szereplő égetési rituálé ráolvasásait, a negyedik szakasz pedig a varázsló eltávolítására irányuló apotropaikus ráolvasásokat. A rövid

⁷ A rituálé cselekményének összefoglalásához lásd ABUSCH 2002: 288–289.

rituáléban nem szerepelnek a VI–VIII. tábla ráolvasásai, amelyek a „nagy ceremónia” utolsó két szakaszában hangzanak el.⁸

A ráolvasás-sorozatok az újasszír levélkorpuszban

A *maqlû* és az egyéb bajelhárító ráolvasás-sorozatok gyakorlati alkalmazását az újasszír időszak udvari ráolvasó-papjainak egymás közt, illetve a királlyal folytatott levelezése világítja meg.⁹ E forrásaink szimbolikus tárgyak elégetésével, valamint az érintett páciens (általában a király, a koronaherceg, vagy királyi család más tagjainak) rituális megtisztításával — leggyakrabban lemosásával — járó rítusokat említenek.¹⁰

A levelek szövegéből megállapítható, hogy az udvari ráolvasópapok számára a *maqlû* és az egyéb ráolvasás-sorozatok a mágikus ceremóniák lefolytatásának előírás-gyűjteményét jelentették: szövegük háttérodalomként szolgált az egyes bajelhárító rituálék forgatókönyvének összeállításakor. Efféle alkalmazásukat egyrészt abban érhetjük tetten, hogy a levelekben a ráolvasás-sorozatokra történő hivatkozás során a nyelvezet eltér a levél többi részében használt újasszír nyelvi dialektustól, és az ún. standard babiloni formát használja, másrészt pedig abban, hogy e hivatkozások esetén a szerzők a levelekre általában jellemző szillabikus írásmód helyett a tudományos szövegekre jellemző logografikus írásmódot alkalmazták. Azt mondhatjuk tehát, hogy a tudományos szöveghagyomány szerves részének tekintett bajelhárító ráolvasás-sorozatok, illetve az ezekhez kapcsolódó kommentárok a ráolvasópapi tudomány (*āšipūtu*) elméleti háttérodalmát biztosították, melyből a szakember az adott esetekhez kapcsolódó rítusok forgató-, és szövegkönyvét”, valamint a rituális performansz elemeit összeállíthatta.

Az alábbiakban a *maqlû* rituálé szakrális idővel kapcsolatos tényezőit mutatom be, melynek során a ráolvasás-sorozat belső struktúrájára, valamint az újasszír levélkorpusz témába vágó levelekre támaszkodva a rituálé időtartamára és időpontjára vonatkozó forrásokat elemzem.¹¹

A maqlû rituálé időtartama

A szöveg természetéből fakadóan a *maqlû* ráolvasás-sorozat nem tartalmaz pontos utasításokat sem a rítusok sorrendjére, sem pedig időtartamára vonatkozóan. A ráolvasások és a kapcsolódó rituálé elemzése alapján egy másfél napig tartó rituális performansz egymást követő cselekménysora rekonstruálható:

- a napnyugtát követően (I–III. táblák)

⁸ A rövid rituáléhoz lásd ABUSCH 2002: 116–134, ill. 163–164.

⁹ Az újasszír levélkorpusz mintegy 1300 levelet tartalmaz, az udvari tudósok levelezésének kiadásához lásd PARPOLA 1993, e tudósok munkájához pedig: PARPOLA 1993: xiii–xxvii; JEAN 2006: 112–143 (elsősorban a ráolvasó-papokra vonatkozóan); ill. magyarul BÁCSKAY – NIEDERREITER 2013: 189–201.

¹⁰ A korpusz alábbi levelei tartalmaznak a bajelhárító rítusokra vonatkozó szöveget: PARPOLA 1993: No. 200; 255; 256; 261; 274; 296; 316.

¹¹ A rituálé időpontjához lásd ABUSCH 2002: 234–236.

- az éjszaka folyamán (III–VI. táblák)
- a következő nap reggelén (VII–VIII. táblák)

A ceremónia esti kezdetére, illetve a rituálé három, egymást követő napszakára a *maqlû* bevezető ráolvasása is utal:

A ráolvasás (a következő): Titeket hívlak éjszaka istenei, és veletek együtt szólítom az éjszakát, az elfátyolozott menyasszonyt, hívom az estét (*mūšu*), az éjfélt (*mašal mūši*) és a reggelt (*šēru*)!

(*maqlû* I. tábla, 1–2)

A rituálé éjszakai időpontját az újaszír levélkorpusz egyik szövege is megerősíti:

Az éjszaka (*nubattu*) a király végezzen *maqlû* rituálét, kora reggel (*šipirrātu*) a király végezze el az egyensúly rituáléját!

(PARPOLA 1993: No. 274)

Az éjszakai időszak, illetve az éjszakai égbolt asztrális istenségeinek bajelhárító-gyógyító rituálékkal való szoros kapcsolatát a mezopotámiai orvosi szövegek azon része is hangsúlyozza, amely a gyógykészítmény elkészítését tárgyalva a gyógyszer „csillagok alá történő kihelyezését”, illetve a másnap reggeli alkalmazását említi.¹²

Ha valakinek ég a gyomra, tegyél *š e . ḫ a r* -fa ágat, *šihū*-fa ágat (és) 10 *ki sa l* (mennyiségű) sót a [...] belsejébe [...] (a gyógyszert) éjszakára helyezd a csillagok alá, reggel éhgyomorra (a beteg) igya meg, és meggyógyul.

A gyomor forróságának a megszüntetéséhez: tegyél zsírt, *irru*-növényt, *tūru* aromatikusan növényt, [...] -növényt [...] belsejébe, helyezd éjszakára a csillagok alá, (reggel) éhgyomorra itasd meg.

(BAM 6 579 i 6–7 és 11–12)

Forrásainkból nyilvánvaló, hogy a különböző típusú bajelhárító rituálék időtartama nem volt egységes, illetve, hogy a rítusleírások nem minden esetben utaltak erre, az időtartamot ugyanis részben számmisztikai, részben pedig hémerológiai összefüggések határozták meg.¹³ A három vagy a hét napos rituálék gyakorlata jól illeszthető a rendszer egyéb, számmisztikához kapcsolható elemeihez (például ráolvasás recitálásának gyakorisága, mágikus

¹² Az éjszakai várakozás illetve a gyógyszer „csillagok alá történő kihelyezése” (*ana pān kakkabi tušbāt*) igen gyakori, mind a bajelhárító, mind pedig az orvosi szövegekben. A szövegek egy része nem általánosan utal a csillagokra, hanem valamely konkrét istenséget vagy csillagképet nevez meg. A mezopotámiai asztrális mágiáról írt könyvében Erica Reiner hangsúlyozza, hogy az asztrális sugárzás révén az égi hatalmak a gyógyszer hatékonyságát biztosították (REINER 1995: 48). Reinerhez hasonlóan Stefan M. Maul szintén kiemeli, hogy a csillagok alá történő kihelyezés nem egyszerűen egy meghatározott időtartamra vonatkozik, valamint, hogy a mezopotámiai kozmikus Égbolton megjelenő csillagokat az emberek és az istenek közti közvetítőknél tekintették (MAUL 1994: 45–46). A mezopotámiai orvosi szövegek farmakológiai gyakorlatát vizsgálva Dietlinde Goltz a tevékenység gyakorlati oldalát emeli ki, rámutatva arra, hogy a lépésre általában gyógyhatású anyagok (zömében különböző növények) folyadékokkal való elegyítéskor kerül sor (GOLTZ 1974: 51). A halotti szellemek elleni rituálék elemzése során JoAnn Scurlock arra hívja fel a figyelmet, hogy míg a halotti szellem elleni elhárító rituálék az éjszakai várakozást a sörrel vagy borral való összekeverés során nem említik, a vízzel vagy olajjal való összekeverés esetében igen gyakori (SCURLOCK 2006: 21).

¹³ A mezopotámiai bajelhárító rituálék hémerológiai összefüggéseihez lásd MAUL 1994: 33–35; LIVINGSTONE 1999. A mezopotámiai orvosi szövegek számmisztikai összefüggéseihez lásd BÁCCKAY 2008.

amulettek köveinek száma stb.), időtartam tekintetében azonban a rituálék nagymértékű szóródást mutatnak — a vélhetően csupán perceket igénybe vevő rituálék mellett egy vagy több napig, egy vagy több hétig, illetve akár több hónapig tartó eljárásokat is említenek forrásaink. Az egyik újasszír levél arra is felhívja a figyelmet, hogy a procedura időtartamát az annak során végzett eljárások, illetve ráolvasások számossága is befolyásolhatta.

... (a betegséggel kapcsolatban) elvégeztünk (*epēšu*) számos hatékony (*tābu*) elhárító rítust (*ušburuddû*). A király, az én uram legyen nyugodt!

(PARPOLA 1993: No. 200)

Az alábbi levél a meghatározott időszakonként, rendszeresen elvégzett bajelhárító rítus (*ušburuddû*) időtartamának bizonyos mértékű standardizálására utal.

Engedje meg a király, hogy (az ő részét) Tebet hónap 2-án, a koronahercegét 4-én, a népét (pedig) 6-án végezzük el!

(PARPOLA 1993: No. 255)

Egy-egy bajelhárító rítus időtartamára az is hatással lehetett, hogy a rituálét néha félbeszakíthatták és később folytatták.

Az elhárító rítusok (*ušburuddû*) kapcsán, amelyeket korábban félbeszakítottunk és nem tudtunk teljesen elvégezni — immár a király, az én uram parancsára folytatjuk azokat.

(PARPOLA 1993: No. 261)

A maqlû rituálé időpontja

Az alábbiakban a rituálé időpontjának kiválasztására vonatkozó forrásainkat tekintjük át. Bár a bajelhárító sorozatok szövegei általában nem tartalmazzák a rituálé megtartásának időpontját, az udvari tudósok leveleiből kiderülnek a rítus tervezésének és lefolytatásának folyamatát befolyásoló tényezők. A következő bemutatott levél részletesen ismerteti a bajelhárító rítusok időpontjának kiválasztásával kapcsolatban felmerülő nehézségeket.

A rituáléval (*dullu*) kapcsolatban, amit a király tegnap mondott nekem: „Végezd el a 24. napon!” — mi nem tudjuk ezt elvégezni; nagyon sok a tábla (*tuppu*), ők (azaz az istenek) tudják, mikor írták (a táblákat). Csak a figurák (*šalmu*) elkészítése — amit a király tegnap látott — eltart 5–6 napig.

Járuljon hozzá tehát a király, az én uram, Tebet hónap (a 10. hónap) megfelelő lenne (*tābu*) az elhárító rítusok (*ušburuddû*) elvégzéséhez. Hadd végezzük el (a rituálét) a koronaherceg (részére) ez alatt a hónap alatt, és hadd végezzük el a király és a népe (számára) ugyanezen hónapban! Ugyan mi rossz van ebben?

Valamint a sumer nyelvű elhárító rítus rítussal kapcsolatban, amelyről a király azt írta: „Küldj (utasítást)! Hozzák el (a táblát) Ninvéből!” — Elküldöm Nādin-ahhē-t, ő fogja elhozni (a táblát). El fogja hozni magával a hasonló sorozatok tábláit is. Engedje meg a király, hogy (az ő részét) Tebet hónap 2-án, a koronahercegét 4-én, a népét (pedig) 6-án végezzük el!

Elvégezhetjük azonban (a rituálét) másik napokon is, ha (a javasolt időszakban a király vagy a koronaherceg) beteg, vagy ha (ezeken a napokon a rítus) nem végezhető el.

(PARPOLA 1993: No. 255)

A levél írója először a felkészüléshez szükséges bajelhárító szövegek sokaságára utal, melyeket a rituálét megelőzően át kellett tanulmányozni, ezután a rituális eszközök (esetünkben vélhetően a gonosz varázslót ábrázoló figura) elkészítésének több napos időtartamával magyarázza a rituálé időpontjának csúszását. Az ezt követően említett „megfelelő nap” a rituálé tervezésének hémerológiai háttérére hívja fel a figyelmet.¹⁴

A bajelhárító rituálé lefolytatásának időpontját a páciens fizikai állapota is meghatározhatta. Ez esetben nem csupán a páciens fizikai alkalmassága jelentett problémát, hanem a mezopotámiaiak azon meggyőződése is, hogy a betegség kiváltója a páciens sűjtő isteni harag, ennek kiengesztelése nélkül pedig a bajelhárító rituálé nem lehetett sikeres.¹⁵ Forrásainkból kiderül, hogy az asszír királyi udvarban szolgáló ráolvasópapok rendszeresen hajtottak végre különböző elhárító rituálékat, melyről a királyt részletesen tájékoztatták. Az alábbi levél három egymást követő hónap (9–11. hónapok) rituáléinak összefoglalását tartalmazza:

A rítusokkal kapcsolatban, amelyekről a király írt nekem: Kislev hónapban (9. hónap) elvégeztük a „Távozz el malária (*di`û*), pestis (*šiptu*) és dögvész (*mutānu*) ennek az embernek a házából” rítust. Tebet hónapban (10. hónap) elvégeztük a „Távozz el betegség (*maršu*) és malária (*di`û*) ennek az embernek a házából” rítust és számos egyéb elhárító rítust (*ušburuddû*). Sebat hónapban (11. hónap) elvégeztük a „kéz felemelése” (*šuilakû*) rítust, az ártó előjelet elhárító rítust (*namburbû lemnûtu*), a gonosz varázslat (*kišpu*), valamint a malária (*di`û*) és a pestis (*šiptu*) elleni rítusokat, egy napja pedig elkezdtek az Adar hónapi (12. hónap) rítusok végrehajtását.

(PARPOLA 1993: No. 296)

A szövegben szereplő „gonosz varázslat” (*kišpu*) elhárítására irányuló rítusok említése vélhetően a *maqlû* vagy a *šurpu* bajelhárító sorozatok valamely rítusára vonatkozhat.

A *maqlû* rituálé időpontját tekintve szintén megállapítható, hogy a sorozat szövege nem szolgáltat információt arra vonatkozóan, hogy az adott rítust milyen időközönként, illetve mely időszakban (mely hónapban, mely napokon) kellett elvégezni. A *maqlû* az egyes ráolvasások és a hozzájuk kapcsolódó rítusok közti közvetlen összefüggésre a következő terminussal utal: „az azt (azaz a ráolvasást) követő (rítus)” (*arkīšu*). Ebből tehát csak azt tudhatjuk meg, hogy a *maqlû* szerint melyik ráolvasást hangzott el valamely kapcsolódó rítussal egy időben. A rítus időpontjára vonatkozóan a korábban már idézett levél, illetve egy másik szöveg kolofonja tartalmaz pontosabb utalást.

A továbbiakban: Abu hónap (az 5. hónap) (bajelhárító) rítusát (*nepēšu*) a 28. napon fogják elvégezni, Gilgameš szobrának (*šalmu*) alkalmazásával.

(PARPOLA 1993: No. 274)

Bár ez a levél csupán egy bizonyos időpontban megtartandó *maqlû* rituálé időpontját említi, Tzvi Abusch hívta fel a figyelmet arra, hogy a *maqlû* I. táblájának utolsó két ráolvasása

¹⁴ A hémerológiai szövegeket feldolgozó Alasdair Livingstone megállapítja, hogy a kultikus naptár vallási felvonulásokkal vagy a kultusz egyéb rituális eseményeivel összefüggő hagyományos időpontjai alkalmasak voltak a bajelhárító rituálék lefolytatására is, melyek közül a hónap első, a hónap középső és a hónap utolsó napjai számítottak ominózusnak (LIVINGSTONE 1999: 133–134).

¹⁵ A páciens sűjtő isteni harag és a bajelhárító rituálék közti összefüggésekhez lásd ABUSCH 2002: 27–63. Az isteni haragot kiváltó szakrális vétségek típusainak elemzéséhez lásd VAN DER TOORN 1985: 27–29.

az Alvilág, azaz a halottak territóriumára felé irányul. E ráolvasások alapvetően a halotti szellemmé (*etemmu*) transzformálni kívánt varázsló Alvilágba üzetéséhez kapcsolódnak. Gilgamešt az Alvilág uraként szólítják meg, illetve a rítus során Gilgameš szobrát is használják: ennek segítségével igyekeznek a halotti szellemmé váló varázslót az Alvilágba kényszeríteni, ezáltal pedig megsemmisíteni.¹⁶ A halotti szellem elleni rituálék egyes szövegei az élők világában működő, ártó szellemek elűzésének egyik alkalmas időpontjaként Abu hónap utolsó napjait jelölik meg.¹⁷ A varázsló eltávolítása vélhetően párhuzamba állítható a halotti szellemek Alvilágba történő elűzésével, így e szöveg — közvetetten — talán a *maqlû* rituálék egyik ideális időpontjára is utal: a hagyományosan a halotti ünnepeknek szentelt Abu hónap utolsó napjaira.

Felhasznált irodalom

- ABUSCH, Tzvi 2002: *Mesopotamian Witchcraft: Toward a History and Understanding of Babylonian Witchcraft Beliefs and Literature* (Ancient Magic and Divination 5). Leiden – Boston – Köln: Styx – Brill.
- ABUSCH, Tzvi 2007: Witchcraft Literature in Mesopotamia. In: Leick, G. (szerk.), *The Babylonian World*. London – New York: Routledge. 373–385.
- ABUSCH, Tzvi – SCHWEMER, Daniel 2011: *Corpus of Mesopotamian Anti-Witchcraft Rituals*, Vol. I. Leiden – Boston: Brill.
- BÁCSKAY, András 2006: Jóslás és bajelhárítás az ókori Mezopotámiában. *Ókor* 2006/3-4, 55–61.
- BÁCSKAY, András 2008: Számmisztika a babilóniai orvosi szövegekben. In: Németh Gy. (szerk.), *A gyógyító számok. Források és Tanulmányok a számok szerepéről az antik gyógyászatban*. Szeged: Lectum. 143–162.
- BÁCSKAY, András – SIMKÓ, Krisztián 2012: Leitfaden der Beschwörungskunst: Some Remarks on a well-known Text. *NABU* 2012/3, 67–70.
- BÁCSKAY, András – NIEDERREITER, Zoltán 2013: Bölcs tudósok, a nagy istenek titkának őrzői. In: Nagy Á. M. (szerk.), *Az Olympos mellett. Mágikus hagyományok az ókori Mediterráneumban, I. kötet*. Budapest: Gondolat. 183–218.
- FARBER, Walther 1995: Witchcraft, Magic and Divination in Ancient Mesopotamia. In: Sasson, J. M. (szerk.), *Civilizations of the Ancient Near East*, Vol. III. New York: Scribners. 1895–1909.
- GOLTZ, Dietlinde 1974: *Studien zur altorientalischen und griechischen Heilkunde. Therapie-Arzneibereitung-Rezeptstruktur* (Sudhoffs Archiv, Beiheft 16). Wiesbaden: Franz Steiner.
- JAKOB, Stefan 2003: *Mittelassyrische Verwaltung und Sozialstruktur: Untersuchungen*. Leiden – Boston: Brill – Styx.

¹⁶ ABUSCH 2002: 108–110.

¹⁷ SCURLOCK 2006: 21.

- JEAN, Cynthia 2006: *La magie néo-assyrienne en contexte. Recherches sur le métier d'exorciste et le concept d'āšipūtu* (State Archives of Assyria Studies 17). Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- LIVINGSTONE, Alasdair 1999: The Magic of Time. In: Abusch, T. – van der Toorn, K. (szerk.), *Mesopotamian Magic: Textual, Historical and Interpretative Perspectives*. Groningen: Styx. 131–137.
- MAUL, Stefan M. 1994: *Zukunftsbewältigung. Eine Untersuchung altorientalischen Denkens anhand der babylonisch-assyrischen Löserituale (Namburbi)* (Baghdader Forschungen 18). Mainz: Philipp von Zabern.
- MEIER, Gerhard 1967: *Die assyrische Beschwörungssammlung Maqlû* (Archiv für Orientforschung, Beiheft 2). Osnabrück: Biblio-Verlag.
- PARPOLA, Simo 1993: *Letters from Assyrian and Babylonian Scholars* (State Archives of Assyria 10). Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- REINER, Erica 1995: *Astral Magic in Babylonia* (Transactions of the American Philosophical Society 85, IV). Philadelphia: The American Philosophical Society.
- SCHWEMER, Daniel 2007a: *Abwehrzauber und Behexung. Studien zum Schadenzauber-glauben um alten Mesopotamien*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- SCHWEMER, Daniel 2007b: *Keilschrifttexte aus Assur literarischen Inhalt II. Rituale und Beschwörungen gegen Schadenzauber* (KAL 2). Wiesbaden: Harrassowitz.
- SCHWEMER, Daniel 2011: Magic Rituals: Conceptualization and Performance. In: Radner, K. – Robson, E. (szerk.), *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*. Oxford: Oxford University Press. 418–442.
- SCURLOCK, JoAnn 2006: *Magico-Medical Means of Treating Ghost-Induced Illnesses in Ancient Mesopotamia* (Ancient Magic and Divination 3). Leiden – Boston: Brill – Styx.
- VAN DER TOORN, Karel 1985: *Sin and Sanction in Israel and Mesopotamia: A Comparative Study* (Studia Semitica Nederlandica 22). Assen: van Gorcum.